

Wykład nr 5

„Środki ochrony praw autorskich”

Uwagi wstępne – metody ochrony praw autorskich

Na straży przestrzegania praw autorskich do chronionych utworów oraz praw pokrewnych stoją sądy. Naruszenie wyłącznych uprawnień prawno-autorskich i w zakresie praw pokrewnych rodzi odpowiedzialność cywilnoprawną – uprawniony może dochodzić przed sądem wskazanych w ustawie roszczeń wobec naruszającego. Ponadto określone naruszenia podlegają także sankcjom prawa karnego, definiującego przestępstwa, które w zależności od rodzaju naruszenia są ścigane z urzędu lub na wniosek pokrzywdzonego.

Ustawa przewiduje też szczególne środki ułatwiające dochodzenie roszczeń i zapobiegające naruszeniom poprzez sankcjonowanie czynności mogących prowadzić do naruszenia. Są to roszczenia informacyjne w sporach prawno-autorskich, zakazy usuwania zabezpieczeń technicznych egzemplarzy/nośników utworów oraz środki ochrony celnej przed importem towarów naruszających prawa autorskie.

W literaturze wskazuje się, że zasady ochrony praw autorskich, zwłaszcza zasady odpowiedzialności cywilnej za naruszenia są szczególnie surowe. Jest ona ukształtowana jako ochrona bezwzględna. Nie jest ona uzależniona od powstania szkody, aczkolwiek oczywiście powstanie szkody rodzi dodatkowe roszczenia. Tylko wyjątkowo odpowiedzialność ta jest uzależniona od winy i innych podmiotowych okoliczności sprawcy. Ochrona praw autorskich jest wyjątkowo represyjna na tle pozostałych praw własności intelektualnej. Bywa to przedmiotem krytyki. Z drugiej strony wskazuje się, że także prawo Unii Europejskiej wspiera tę tendencję szczególnie wysokiego poziomu ochrony praw autorskich.

Cywilnoprawne środki ochrony autorskich praw osobistych

W myśl art. 78 PAut twórca, którego autorskie prawa osobiste zostały zagrożone cudzym działaniem, może żądać:

- zaniechania tego działania; ponadto twórcy przysługują ogólne powództwa przewidziane w Kodeksie postępowania cywilnego, pełniące uzupełniającą funkcję także w zakresie ochrony praw autorskich. Chodzi o art. 189 K.p.c. dający możliwość wiążącego ustalenia przez sąd istnienia praw autorskich w określonym zakresie oraz istnienia stanu ich zagrożenia lub naruszenia i art. 439 K.p.c. umożliwiający twórcom dochodzenie przed sądem od osoby, której zachowania zagrażają bezpośrednio powstaniu szkody, podjęcia działań niezbędnych do odwrócenia tego niebezpieczeństwa i w odpowiednich przypadkach dania zabezpieczenia.

- aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności aby złożyła publiczne oświadczenie o odpowiedniej treści i formie

- odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub na wskazany przez twórcę cel społeczny

W związku z trwaniem autorskich praw osobistych także po śmierci twórcy ustawa wskazuje podmioty uprawnione do występowania o ich ochronę po śmierci twórcy. Są to:

- osoby wskazane przez samego twórcę,
- w sytuacji, gdy twórca nie wyraził innej woli, małżonek, a w jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa,
- w sytuacji, gdy twórca nie wyraził innej woli, podmiotem uprawnionym są również: stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego twórcy.

Bliskim zmarłego twórcy przysługują także własne roszczenia ochronne w sytuacji, gdy naruszenie autorskich praw osobistych może być jednocześnie uznane za naruszenie prawa osobistego do czci pamięci po bliskiej osobie zmarłej (na podstawie art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego).

Należy podkreślić, że podmioty uprawnione do występowania o ich ochronę po śmierci twórcy, w tym najbliżsi, są obowiązani respektować uzewnętrznioną przez zmarłego wolę co do sposobu wykonywania praw osobistych po jego śmierci. Dotyczy to w

szczegółności zakazu rozpowszechnienia utworu po śmierci lub w określonym czasie po śmierci twórcy oraz decyzji o rozpowszechnieniu anonimowym. W nauce prawa rozważa się jedynie dopuszczalność podjęcia decyzji odbiegających od uzewnętrznionej woli zmarłego ewentualnie w przypadku zasadniczej zmiany okoliczności, wobec której w przekonaniu osób bliskich twórca zmieniłby wyrażoną wolę. W sytuacjach spornych konieczna może okazać się interwencja sądu.

Cywilnoprawne środki ochrony autorskich praw majątkowych

W nauce prawa wyróżnia się przypadki bezpośredniego i pośredniego naruszenia praw autorskich. W pierwszym przypadku chodzi o bezprawną faktyczną eksploatację utworu, czyli wkroczenie w pola eksploatacji przykładowo wskazane w art. 50 PAut. Reguły odpowiedzialności w tym zakresie ustanawia sama ustawa o prawie autorskim. W drugim przypadku chodzi o podżeganie (nakłanianie do naruszenia), pomocnictwo (udzielanie w rozmaitej formie pomocy naruszającemu) i czerpanie korzyści z naruszenia. Reguły odpowiedzialności w tym zakresie określa Kodeks cywilny.

Przepisy o ochronie majątkowych praw autorskich stosuje się odpowiednio na mocy art. 101 PAut do ochrony praw pokrewnych: artystycznych wykonań, fonogramów, wideogramów, nadań programów, pierwszych wydań oraz wydań naukowych i krytycznych.

Roszczenia służące ochronie praw autorskich przed naruszeniem bezpośrednim

Zasady odpowiedzialności cywilnoprawnej za naruszenie autorskich praw majątkowych mają charakter bardzo rygorystyczny. Należy podkreślić, że naruszenie prawa autorskiego nie musi być umyślne ani w ogóle zawinione, aby rodziło odpowiedzialność cywilnoprawną. Cywilnoprawna ochrona praw autorskich ma charakter bezwzględny, jest ukształtowana na podobieństwo ochrony prawa własności.

W myśl art. 79 PAut podmiot uprawniony z tytułu autorskich praw majątkowych, którego prawa zostały naruszone, może żądać od osoby, która naruszyła te prawa:

- zaniechania naruszenia; ponadto twórcy przysługuje ogólne powództwo z art. 189 KPC dające możliwość wiążącego ustalenia przez sąd istnienia praw autorskich w określonym zakresie oraz istnienia stanu ich zagrożenia lub naruszenia.

- usunięcia skutków naruszenia

- naprawienia wyrządzonej szkody na zasadach ogólnych Kodeksu cywilnego, tj. odpowiedzialności za czyn niedozwolony (art. 415 i n. K.c.). Przesłanki tej odpowiedzialności to: wina sprawcy (także nieumyślna), rzeczywista szkoda (w tym utracone korzyści) i związek przyczynowy między naruszeniem i szkodą. Odpowiedzialność tego rodzaju mogą ponosić osoby fizyczne i prawne.

- (alternatywnie uprawniony może żądać) naprawienia wyrządzonej szkody poprzez zapłatę rekompensaty ryczałtowej tj. sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu (w przypadku, gdy naruszenie jest zawinione – trzykrotności). To uprawnienie jest przedmiotem krytyki ze strony nauki prawa, ponieważ odpowiedzialność odszkodowawcza niezależna od winy jako rodzaj „grzywny cywilnoprawnej” jest konstrukcją prawną trudną do uzasadnienia w świetle europejskich standardów prawnych. Ponadto, należy zauważyć, że nie każda szkoda wyrządzona podmiotowi praw autorskich podlega wynagrodzeniu w tym trybie. Dotyczy on wyłącznie szkód wyrządzonych w wyniku wkroczenia zakres praw wyłącznych (monopolu eksploatacyjnego). Natomiast zanim można mówić o powstaniu szkody, twórcy przysługuje ogólne powództwo z art. 439 KPC umożliwiające twórcy dochodzenie przed sądem od osoby, której zachowania zagrażają bezpośrednio powstaniu szkody twórcy, podjęcia działań niezbędnych do odwrócenia tego niebezpieczeństwa i w odpowiednich przypadkach dania zabezpieczenia.

- wydania uzyskanych korzyści; roszczenie to przysługuje uprawnionemu niezależnie od winy sprawcy. Jest to konstrukcja prawna niezależna od konstrukcji bezpodstawnego wzbogacenia (art. 405 i n. Kodeksu cywilnego). W rezultacie braku zastosowania zasad dotyczących bezpodstawnego wzbogacenia wydanie korzyści jest środkiem bardzo represyjnym, co jest przedmiotem krytyki w nauce prawa. Za korzyści podlegające wydaniu różni autorzy uważają m.in.: niezapłacone wynagrodzenie, zysk z działalności, w której sprawca dopuścił się naruszenia lub tylko tę część zysku, która bezpośrednio pochodzi z naruszenia. Niektórzy autorzy postulują pozostawienie tej kwestii do indywidualnej swobodnej oceny sądu uwzględniającego wszystkie okoliczności danej sprawy. Za takim

rozwiązaniem przemawia art. 322 Kodeksu postępowania cywilnego, który m.in. w sprawach o naprawienie szkody, o dochody i zwrot bezpodstawnego wzbogacenia daje sądowi możliwość, gdy sąd uzna, że ścisłe udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nader utrudnione, zasądzenia w wyroku odpowiedniej sumy według oceny sądu, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy. W orzecznictwie znalazł wyraz pogląd uznający za korzyści podlegające wydaniu część zysku, która bezpośrednio wynika z naruszenia.

Ponadto uprawniony może żądać:

- jednokrotnego albo wielokrotnego ogłoszenia w prasie oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie lub podania do publicznej wiadomości części albo całości orzeczenia sądu wydanego w rozpatrywanej sprawie, w sposób i w zakresie określonym przez sąd; jest to szczególne roszczenie o usunięcie skutków naruszenia, bowiem w istocie zmierza do usunięcia niektórych spośród tych skutków.

- zapłaty przez osobę, która naruszyła autorskie prawa majątkowe, odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz utworzonego przez ustawę Funduszu Twórczości (art. 111 PAut), gdy naruszenie jest zawinione i zostało dokonane w ramach działalności gospodarczej wykonywanej w cudzym albo we własnym imieniu, na własny lub na cudzy rachunek. Suma ta nie może być niższa niż dwukrotna wysokość uprawdopodobnionych korzyści odniesionych przez sprawcę ze stwierdzonego naruszenia. Krytycznie nastawiona nauka prawa i tutaj widzi trudną do uzasadnienia „grzywnę cywilnoprawną”.

Ustawa przewiduje też nadzwyczajne środki ochrony w sytuacjach, gdy grę wchodzi godny uwzględnienia interes osoby, która dopuściła się naruszenia lub osób trzecich:

- sąd może nakazać osobie, która naruszyła autorskie prawa majątkowe, na jej wniosek, w przypadku gdy naruszenie jest niezawinione, zapłatę stosownej sumy pieniężnej na rzecz uprawnionego, jeżeli zaniechanie naruszania lub usunięcie skutków naruszenia byłoby dla osoby naruszającej niewspółmiernie dotkliwe. Warunkiem zastosowania tej sankcji jest zgoda uprawnionego

- sąd może również orzec na wniosek uprawnionego o dalszym losie bezprawnie wytworzonych przedmiotów oraz środków i materiałów użytych do ich wytworzenia. W szczególności sąd może orzec o ich: wycofaniu z obrotu, przyznaniu uprawnionemu na poczet należnego odszkodowania lub zniszczeniu. Sąd winien jednak przy tym uwzględnić wagę naruszenia oraz interesy osób trzecich

W związku z tym ostatnim środkiem ustawa wprowadza domniemanie, że owe środki i materiały są własnością osoby, która dopuściła się naruszenia autorskich praw majątkowych.

Sankcje o charakterze prewencyjnym przewidują przepisy art. 79 ust. 6 i 7 ustawy. Pierwszy z wymienionych nakazuje odpowiednie stosowanie sankcji przewidzianych dla ochrony autorskich praw majątkowych w przypadku usuwania lub obchodzenia technicznych zabezpieczeń przed dostępem, zwielokrotnianiem lub rozpowszechnianiem utworu w sytuacji, gdy działania te mają na celu bezprawne korzystanie z utworu. Nie dotyczy to zatem sytuacji, gdy korzystanie z utworu ma odbywać się w granicach dozwolonego użytku osobistego lub publicznego. Drugi z tych przepisów wprowadza analogiczne rozwiązanie w odniesieniu do przypadków usuwania lub zmiany bez upoważnienia jakichkolwiek elektronicznych informacji na temat zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, a także świadomego rozpowszechniania utworów z bezprawnie usuniętymi lub zmodyfikowanymi takimi informacjami. Sankcjonowanie takich czynności, stanowiących w istocie przygotowanie do naruszenia praw autorskich, ma znaczenie zapobiegawcze.

Roszczenia z art. 79 PAut mają charakter kumulatywny, tzn. można dochodzić ich równocześnie, ponieważ wzajemnie się uzupełniają. Nie dotyczy to tylko roszczeń odszkodowawczych, w których przypadku uprawniony może dochodzić alternatywnie odszkodowania na zasadach ogólnych lub ryczałtowego.

Podmioty uprawnione do wystąpienia z powyższymi roszczeniami i wnioskami, określonymi w art. 79 PAut to:

- twórca i jego następcy prawni, w tym niezależnie twórca utworu oryginalnego i zależnego oraz twórca utworu z zapożyczeniami,
- inny niż twórca pierwotny podmiot praw autorskich lub jego następca prawny,
- uprawniony z licencji wyłącznej dla ochrony swych uprawnień wynikających z umowy (chyba że umowa stanowi inaczej, art. 67 ust. 4 PAut),
- organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi (art. 104 PAut) w zakresie przysługujących jej uprawnień
- producent lub wydawca w przypadku, gdy twórca pozostaje anonimowy (art. 8 ust. 3 PAut).

Organizacje zbiorowego zarządzania są ponadto uprawnione do dochodzenia wynagrodzeń, o których mowa w art. 20, 20¹ i 70 ust. 2¹ PAut.

Z kolei zakres osób potencjalnie ponoszących odpowiedzialność za naruszenie jest bardzo szeroki, ponieważ obejmuje ona nawet najdrobniejsze naruszenia, także przez odbiorców działających w dobrej wierze, bez względu na winę. Może mieć to szczególnie dotkliwe konsekwencje w przypadku korzystania z chronionych utworów w Internecie, kiedy to osoby udostępniające je publicznie mogą niekiedy nawet celowo wprowadzać w błąd użytkowników sieci co do możliwości legalnego korzystania z nich.

Problem odpowiedzialności za pośrednie naruszenie prawa autorskiego

Krąg osób potencjalnie odpowiedzialnych wobec uprawnionego z tytułu praw autorskich poszerza dodatkowo konstrukcja prawna naruszenia pośredniego. O pośrednim naruszeniu praw autorskich można mówić w przypadku osób, które przyczyniają się do powstania naruszenia poprzez np. ułatwianie naruszenia, namawianie do naruszenia czy pomaganie w naruszeniu. Kwestia ewentualnej odpowiedzialności takich osób ma szczególne znaczenie w kontekście ochrony prawa autorskiego w Internecie i działalności dostawców usług sieciowych. Sama ustawa o prawie autorskim nie daje podstaw do powstania odpowiedzialności takich osób. W nauce prawa wskazuje się, że zastosowanie mogłyby natomiast znaleźć ogólne zasady odpowiedzialności odszkodowawczej określone w Kodeksie cywilnym. Zgodnie z art. 422 K.c. odpowiedzialność ponosi nie tylko sprawca szkody, ale także osoba, która inną osobę nakłoniła do wyrządzenia szkody lub jej w tym pomogła, jak również świadomie skorzystała z wyrządzonej szkody. Wszystkie te osoby ponoszą odpowiedzialność na tzw. zasadzie solidarności (art. 441 K.c.). Wynika z niej, że twórca może domagać się naprawienia całości szkody pod każdej z tych osób a osoba, od której twórca otrzymał odszkodowanie, może domagać się rozliczenia z pozostałymi.

Zasady i przesłanki odpowiedzialności za naruszenie pośrednie budzą kontrowersje w nauce prawa. Nie ma raczej wątpliwości co do podstawowej kwestii, że odpowiedzialność za naruszenie pośrednie jest uzależniona od winy danej osoby. W przypadku pomocnictwa nie musi to być wina umyślna czy rażące niedbalstwo jak w przypadku czerpania korzyści ze szkody („świadome” korzystanie ze szkody). Rodzi to problemy z określeniem odpowiedzialności dostawców usług sieciowych zwłaszcza dostawców przechowujących dane (*hosting, host provider*). Wprawdzie ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną nie zobowiązuje dostawcy usług do sprawdzania danych

przechowywanych i udostępnianych, jednak należy podzielić wyrażone w literaturze stanowisko (Barta, Markiewicz „Prawo autorskie” 2008), że z tego braku obowiązku weryfikacji nie wynika generalne zdjęcie odpowiedzialności z dostawcy. Jest tak dlatego, że dostawcy usług można w określonych sytuacjach postawić przynajmniej zarzut obojętności wobec ewentualnych naruszeń, godzenia się na naruszenie. Z kolei godzenie się na sytuację, w której zachowanie danej osoby może prowadzić (przyczynić się) do naruszenia, jest uznawane za formę winy umyślnej, tzw. zamiaru ewentualnego. Natomiast nakłanianie do naruszenia ze swej istoty niewątpliwie wymaga winy umyślnej.

Kontrowersje w nauce prawa budzi zakres zastosowania art. 422 K.c. w przypadku czerpania korzyści z naruszenia praw autorskich. Sporne jest, czy można na podstawie tego przepisu pociągnąć do odpowiedzialności osoby korzystające z chronionego utworu w zakresie dozwolonego użytku osobistego, czyli np. prywatnych użytkowników Internetu. Wskazówek do rozstrzygnięcia tego sporu można by poszukiwać w art. 35 PAut formułującym ogólne warunki dopuszczalności dozwolonego użytku i zakazującym jego nadużywania.

Roszczenia informacyjne i zabezpieczające

Bardzo duże znaczenie praktyczne w systemie środków ochrony autorskich praw majątkowych mają przewidziane w art. 80 PAut tzw. roszczenia informacyjne i zabezpieczające służące zapewnieniu skuteczności właściwej ochrony tych praw w procesie służącym ostatecznemu rozstrzygnięciu sporu. Właściwy proces może być długotrwały a oddalenie w czasie zastosowania sankcji chroniących prawa autorskie może zniweczyć ich skuteczność. Wydawane na wniosek uprawnionego postanowienia tymczasowe sądu służą zapewnieniu sprawności i szybkości dochodzenia ochrony.

W związku z tym art. 80 ustawy przewiduje, że sąd właściwy do rozpoznania sprawy dla miejsca, w którym sprawca wykonuje działalność lub w którym znajduje się jego majątek, może na wniosek osoby mającej interes prawny postanowić o:

- zabezpieczeniu dowodów oraz zabezpieczeniu związanych z nimi roszczeń,
- zobowiązaniu osoby naruszającej autorskie prawa majątkowe do udzielenia informacji i udostępnienia określonej przez sąd dokumentacji mającej znaczenie dla roszczeń uprawnionego,

- zobowiązaniu osoby innej niż naruszający do udzielenia informacji, które mają znaczenie dla roszczeń uprawnionego, a dotyczących pochodzenia, sieci dystrybucji, ilości i ceny towarów lub usług naruszających autorskie prawa majątkowe. Postanowienie takie można wydać tylko wówczas, gdy stwierdzono, że: (a) osoba taka posiada towary naruszające autorskie prawa majątkowe lub (b) korzysta ona z usług naruszających autorskie prawa majątkowe lub (c) świadczy ona usługi wykorzystywane w działaniach naruszających autorskie prawa majątkowe lub (d) została wskazana przez osobę znajdującą się w sytuacji określonej w trzech przypadkach poprzedzających jako osoba uczestnicząca w produkcji, wytwarzaniu lub dystrybucji towarów lub świadczeniu usług naruszających autorskie prawa majątkowe. Dodatkowym warunkiem jest, aby działania te miały na celu uzyskanie bezpośrednio lub pośrednio zysku lub innej korzyści ekonomicznej. Dla rozwiania ewentualnych wątpliwości ustawa precyzuje, że w żadnym wypadku nie obejmuje to działań konsumentów działających w dobrej wierze (tj. w niezawinionej nieświadomości naruszenia).

W związku z prowizorycznym charakterem postępowania (fakt i charakter naruszenia nie są jeszcze ostatecznie stwierdzone) sąd rozpatrując wnioski o środki tymczasowe winien zapewnić zachowanie tajemnicy przedsiębiorcy i innych tajemnic ustawowo chronionych. Ponadto, ogólnym warunkiem jest uprawdopodobnienie faktu naruszenia w świetle okoliczności sprawy. Warunek ten w przypadku roszczeń informacyjnych nie jest wprost zapisany w ustawie, ale wynika z wiążącej Polskę dyrektywy Unii Europejskiej. Dodatkowo, w razie uzasadnionych wątpliwości sąd może uzależnić wydanie postanowienia o zabezpieczeniu dowodów od złożenia kaucji.

Natomiast służące zapobieżeniu powstania nieodwracalnych szkód zabezpieczenie roszczeń odbywa się na zasadach art. 730 i n. Kodeksu postępowania cywilnego. W tym przypadku szczególnie konieczne jest uprawdopodobnienie roszczenia, ponieważ zabezpieczenie może niekiedy faktycznie prowadzić do zaspokojenia roszczenia przed ostatecznym rozstrzygnięciem sprawy. W praktyce zabezpieczenie może bowiem polegać na zobowiązaniu do zapłaty określonej sumy, na zajęciu nielegalnie wytworzonych egzemplarzy utworu lub zakazie korzystania z utworu na czas trwania postępowania.

Priorytetową zasadą postępowania w sprawie wniosków wskazanych w art. 80 PAut jest szybkość. Wnioski winny być rozpoznawane także jeszcze przed wytoczeniem właściwego powództwa o ochronę praw. Ponadto, sąd winien rozpoznać je najpóźniej w terminie 3 dni od dnia złożenia w sądzie. Zażalenia na postanowienia sądu rozpoznawane są natomiast w terminie 7 dni.

Dochodzenie ochrony praw autorskich – problemy proceduralne

Roszczenia z tytułu ochrony autorskich praw majątkowych przedawniają się w terminie 10 lat (zgodnie z art. 118 K.c.), chyba że roszczenie dotyczy świadczeń okresowych lub podmiot występuje z roszczeniem związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej. Wówczas termin przedawnienia wynosi 3 lata. W literaturze zaproponowano uznanie roszczeń wysuwanych przez organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi za roszczenia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej. Za przyjęciem tego poglądu przemawia funkcja skrócenia terminu w art. 118 K.c., którą jest nałożenie na podmioty profesjonalne obowiązku odpowiedniej staranności z korzyścią dla szybkości i pewności obrotu prawnego. Jednak na gruncie obowiązujących przepisów pogląd ten całościowo nie przekonuje i nie zdobył szerszego poparcia.

Roszczeń z tytułu z tytułu ochrony praw autorskich dochodzi się przed sądami okręgowymi (art. 17 K.p.c.). Wnosząc powództwo uprawniony powinien wziąć pod uwagę konieczność dostarczenia dowodów na poparcie swych roszczeń. Według ogólnej zasady art. 6 K.c. ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. W polskim postępowaniu cywilnym sąd co do zasady nie prowadzi dowodów z urzędu. W myśl art. 232 Kodeksu postępowania cywilnego strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Z pomocą twórcom i innym osobom uprawnionym przychodzą w niektórych przypadkach przewidziane w ustawie domniemania prawne, które ciężar dowodu przerzucają na stronę przeciwną (art. 8, 9 ust.1, 70, 91, 102 i 105 PAut). Ponadto na stronie przeciwnej spoczywa ciężar dowodu okoliczności wyłączających wyłączne prawa autorskie, zwłaszcza ciężar dowodu, że korzystanie z chronionego utworu miało miejsce w ramach dozwolonego użytku. Uprawniony winien jest natomiast udowodnić:

- posiadanie uprawnień autorskich (autorstwo lub nabycie w innym sposób)
- to że utwór podlega ochronie posiadając charakter twórczy i indywidualny (nie ma w obowiązującym prawie domniemania twórczego i indywidualnego charakteru)
- w przypadku plagiatu, że ewentualne wspólne elementy obu utworów zostały zaczerpnięte z jego utworu (dowiedzenie tego ułatwiają oparte na doświadczeniu domniemania faktyczne)

Karnoprawne środki ochrony praw autorskich

Prawa autorskie podlegają także ochronie środkami prawa karnego. Odpowiednie typy przestępstw zdefiniowane zostały w osobnym rozdziale ustawy. Prawo karne odgrywa podstawową rolę w zwalczaniu zjawiska „piractwa” polegającego przede wszystkim na wytwarzaniu i rozpowszechnianiu produktów naruszających prawa autorskie, powodującego ogromne straty dla przemysłu związanego prawem autorskim i stanowiącego jeden z typowych rodzajów działalności przestępczości zorganizowanej.

Zgodnie z art. 115 PAut karze grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3 podlega osoba, która:

- przywłaszcza sobie autorstwo całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania,
- wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania,
- rozpowszechnia bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, a także artystyczne wykonanie,
- publicznie zniekształca cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie.

Natomiast karze grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku podlega osoba, która:

- nie wykonuje obowiązków określonych w art. 19³ ust. 2, art. 20 ust. 1-4, art. 40 ust. 1 lub ust. 2,
- w celu osiągnięcia korzyści majątkowej w dowolny inny sposób narusza cudze prawa autorskie lub prawa pokrewne określone w art. 16, art. 17, art. 18, art. 19 ust. 1, art. 19¹, art. 86, art. 94 ust. 4 lub art. 97.

Ten ostatni przepis w istocie penalizuje (poddaje sankcji karnej) wszelkie naruszenia praw autorskich. W nauce prawa podnosi się, że jest on niezwykle surowy, ponieważ w prawie autorskim bardzo często będzie występować wątpliwość co do legalności lub nielegalności danego działania wobec nieostrych przesłanek uznania danej twórczości za utwór podlegający ochronie oraz granic dozwolonego użytku. Zwłaszcza w przypadku korzystania z chronionych utworów w Internecie istnieje znaczna niepewność co do tego co

jest a co nie jest legalne, swoista prawna „szara strefa”. Kwalifikacja prawna rozmaitych sytuacji budzi wątpliwości i spory nawet wśród specjalistów. W związku z tym szczególnego znaczenia nabiera przepis art. 30 Kodeksu karnego, który wyłącza odpowiedzialność karną w sytuacji usprawiedliwionej nieświadomości bezprawności danego czynu. Ponadto przepis ten daje także sądowi, w przypadku, gdy nieświadomości bezprawności nie można co do zasady uznać za usprawiedliwioną, możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary. Ta nadzwyczajna instytucja prawa karnego łagodzi sprzeciwiające się poczuciu sprawiedliwości możliwe negatywne konsekwencje ogólnej zasady obowiązku znajomości prawa (nieznajomość prawa szkodzi – *ignorantia iuris nocet*).

Przepisy art. 116 i 117 penalizują najbardziej typowe formy piractwa praw autorskich. W myśl art. 116 PAut karze grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 podlega osoba, która:

- bez uprawnienia rozpowszechnia cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie

- wbrew warunkom uprawnienia rozpowszechnia cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie

Dotkliwsze sankcje ustawa przewiduje w przypadku czerpania dochodów z naruszania praw autorskich, lżejsze w przypadkach sporadycznych a najcięższe w przypadkach przestępczości zorganizowanej. W związku z tym:

- w myśl art. 116 ust. 2 PAut karze pozbawienia wolności do lat 3 podlega sprawca, który dopuszcza się naruszenia w celu osiągnięcia korzyści majątkowej,

- w myśl art. 116 ust. 3 PAut karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5 podlega sprawca, który uczynił sobie z popełniania przestępstwa określonego w art. 116 ust. 1 stałe źródło dochodu albo taką działalność przestępną organizuje lub nią kieruje.

Zgodnie z zasadami polskiego prawa karnego przestępstwo może być popełnione co do zasady jedynie umyślnie. Działanie nieumyślne podlega karze jedynie wówczas, gdy tak wprost stanowi właściwy przepis. W związku z tym art. 116 ust.4 uzupełnia ochronę praw autorskich przez definicję przestępstwa nieumyślnej nielegalnej eksploatacji utworu. Ma to służyć zapewnieniu odpowiedniej skuteczności ochrony poprzez sankcjonowanie wszelkich zachowań choćby w minimalnym stopniu zagrażających chronionym prawom autorskim. W rezultacie ten typ przestępstwa obejmuje także przypadki rozpowszechnienia utworu przez osobę działającą lekkomyślnie, zwłaszcza przez nieświadomego naruszenia odbiorcę końcowego, nabywcę egzemplarza dzieła, osobę działającą prywatnie. Ma to szczególnie

duże znaczenie praktyczne w przypadku korzystania z chronionych utworów w Internecie, który ma charakter przestrzeni publicznie dostępnej i gdzie zarazem często trudno jest przeciętnemu użytkownikowi, jak już o tym wyżej wspominaliśmy, ustalić granice działania legalnego.

W tym przypadku chodzi nie tylko o usprawiedliwiony błąd co do prawa (tj. kwalifikacji prawnej danego zachowania – czy jest zakazane przez prawo czy nie), ale także co do okoliczności faktycznych. Problem nieумыślnej odpowiedzialności dotyczy bowiem korzystania z tzw. dzieł osieroconych (*orphan works*), czyli utworów, w odniesieniu do których zainteresowana osoba (pragnąca z nich korzystać) nie jest w stanie ustalić podmiotu praw autorskich. Nie ma zatem praktycznej możliwości zwrócenia się do uprawnionego o zgodę i jej uzyskania. W różnych systemach prawnych proponuje się różne metody rozwiązania tego problemu tak, aby zainteresowana osoba mogła uniknąć odpowiedzialności wykazawszy się odpowiednim stopniem staranności (zob. Barta, Markiewicz „Prawo autorskie” 2008). W Polsce problem ten pozostaje na razie bez rozwiązania.

W związku z tym wskazuje się, że poziom ochrony w takich sytuacjach, zwłaszcza środkami prawa karnego jest nieproporcjonalny. Z drugiej strony należy podkreślić, że ustawa przewiduje oczywiście w przypadku działania nieумыślnego istotnie łagodniejsze sankcje: grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Sąd będzie również w każdym przypadku oceniał stopień zawinienia i ewentualny wymiar kary oceniał w świetle wszystkich okoliczności sprawy oraz faktycznej szkodliwości społecznej czynu.

Przepis art. 117 PAut penalizuje drugą typową formę piractwa praw autorskich. W jego świetle przestępstwem jest:

- utrwalanie lub zwielokrotnianie w celu rozpowszechnienia bez uprawnienia cudzego utworu w wersji oryginalnej lub w postaci opracowania, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu lub nadania,

- utrwalanie lub zwielokrotnianie w celu rozpowszechnienia wbrew warunkom uprawnienia cudzego utworu w wersji oryginalnej lub w postaci opracowania, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu lub nadania.

Działanie takie podlega karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. I w tym przypadku surowsza sankcja spotyka przestępczość zorganizowaną. Jeżeli sprawca uczynił sobie z popełniania tego typu przestępstwa stałe źródło dochodu albo taką działalność przestępną organizuje lub nią kieruje, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Związane z piractwem paserstwo nielegalnie wytworzonych egzemplarzy chronionych utworów penalizuje art. 118 PAut. W myśl tego przepisu karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 podlega osoba, która w celu osiągnięcia korzyści majątkowej:

- nabywa lub pomaga w zbyciu przedmiotu będącego nośnikiem utworu, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu rozpowszechnianego lub zwielokrotnionego bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom

- przyjmuje lub pomaga w ukryciu przedmiotu będącego nośnikiem utworu, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu rozpowszechnianego lub zwielokrotnionego bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom

W przypadku przestępczości zorganizowanej zagrożenie karne wzrasta i obejmuje karę pozbawienia wolności od roku do lat 5.

Także i w tym przypadku ustawa dla wzmocnienia ochrony praw wprowadza typ przestępstwa nieumyślnego. Karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 podlega osoba, która dopuszcza się paserstwa, jeżeli na podstawie towarzyszących okoliczności powinna i może przypuszczać, że dany przedmiot został uzyskany za pomocą czynu zabronionego. Jest to zatem kolejny typ przestępstwa, którego możemy nieświadomie dopuścić się jako korzystający z cudzych, chronionych utworów, zwłaszcza w warunkach cyfrowego środowiska Internetu.

Działalności profesjonalnej i zarobkowej dotyczy kolejny typ przestępstwa zdefiniowany w art. 118¹ ust.1 PAut. W myśl tego przepisu karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3 podlega osoba, która:

- wytwarza urządzenia lub ich komponenty przeznaczone do niedozwolonego usuwania lub obchodzenia skutecznych technicznych zabezpieczeń przed odtwarzaniem, przegrywaniem lub zwielokrotnianiem utworów lub przedmiotów praw pokrewnych,

- dokonuje obrotu takimi urządzeniami lub ich komponentami,

- reklamuje takie urządzenia lub ich komponenty w celu sprzedaży lub najmu

Natomiast karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku podlega osoba, która posiada, przechowuje lub wykorzystuje takie urządzenia lub komponenty. I w tym przypadku karze podlegać może zatem także prywatny użytkownik, który choćby tylko posiadał nielegalne urządzenie. W nauce prawa wskazuje się na poważne problemy związane z zastosowaniem tego przepisu (zob. Barta, Markiewicz „Prawo autorskie” 2008).

Przestępstwem jest także uniemożliwianie lub utrudnianie sprawowania nadzoru autorskiego (kontroli korzystania z utworu, artystycznego wykonania, fonogramu lub wideogramu) oraz prawa do informacji przewidzianego w art. 47 PAut. Czyn taki podlega na mocy art. 119 ustawy karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

W przypadku skazania za wyżej wymienione przestępstwa ustawa przewiduje dodatkowy środek karny w postaci przepadku wszelkich przedmiotów pochodzących z przestępstwa. Przepadek ten sąd orzeka z urzędu i obejmuje on nie tylko przedmioty należące do skazanego, ale także przedmioty należące do osób trzecich (art. 121 PAut).

Ściganie przestępstw przeciwko prawom autorskim

W przypadkach przestępstw określonych w art. 116 ust. 1, 2 i 4, art. 117 ust. 1, art. 118 ust. 1, art. 118¹ oraz art. 119 organy ścigania działają na wniosek pokrzywdzonego (art. 122 PAut). Z urzędu policja i prokuratura zobowiązane są zatem do działania jedynie w przypadku przestępstw przeciwko autorstwu określonych w art. 115 ustawy a w pozostałym zakresie w odniesieniu do zarobkowych i zorganizowanych form przestępczości.

Mimo ogólnej właściwości sądów okręgowych w przypadku sporów dotyczących praw autorskich (art. 17 Kodeksu postępowania cywilnego), art. 123 ustawy daje Ministrowi Sprawiedliwości możliwość wyznaczenia w drodze rozporządzenia sądów rejonowych właściwych do rozpoznawania spraw o przestępstwa przeciwko prawom autorskim na obszarze właściwości danego sądu okręgowego (obowiązuje w tym zakresie stosowne rozporządzenie ministra z dnia 16 października 2002 r.).

Ochronę praw środkami prawa karnego wzmacnia dodatkowo art. 122¹ ustawy, który w przypadku wszystkich przestępstw przeciwko prawom autorskim (art. 115-119 PAut) przyznaje status pokrzywdzonego również właściwym organizacjom zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi. Ma to duże znaczenie praktyczne, ponieważ pojedynczy twórca ma ograniczone możliwości techniczne wykrywania naruszeń i zwracania się o ich ściganie.

Rola organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi

W praktyce ochrony praw autorskich istotną rolę pełnią wspomniane już wyżej organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi („organizacje zbiorowego zarządzania”, art. 104 PAut).

Są to stowarzyszenia zrzeszające twórców, artystów wykonawców, producentów lub organizacje radiowe i telewizyjne, których statutowym zadaniem jest zbiorowe zarządzanie i ochrona powierzonych im praw autorskich lub praw pokrewnych oraz wykonywanie innych uprawnień wynikających z obowiązujących przepisów. Przykładem takich organizacji są np. Stowarzyszenie Autorów ZAiKS czy Związek Producentów Audio-Video (ZPAV).

Od innych stowarzyszeń organizacje zbiorowego zarządzania odróżnia możliwość posiadania członkostwa przez osobę prawną (firmy fonograficzne, wytwórnie filmowe, wydawnictwa itd.). Ponadto podjęcie przez organizację działalności określonej w ustawie wymaga zezwolenia ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który sprawuje także nadzór nad tymi organizacjami. Minister udzielając zezwolenia bada, czy organizacja gwarantuje („daje rękojmię”) należytego zarządzania powierzonymi prawami. Zezwolenie może być cofnięte jeśli organizacja:

- nie wykonuje należycie swych obowiązków w zakresie zarządzania powierzonymi jej prawami oraz ich ochrony,
- narusza przepisy prawa w zakresie udzielonego zezwolenia.

Przed podjęciem decyzji minister wzywa organizację do usunięcia naruszenia w wyznaczonym terminie z zagrożeniem cofnięcia zezwolenia. Decyzje ministra o udzieleniu lub o cofnięciu zezwolenia dla organizacji zbiorowego zarządzania podlegają ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”.

Podkreślenia wymaga fakt, że prowadzenie zarządzania zbiorowego nie wymaga jednak co do zasady zezwolenia ministra. Z drugiej strony, organizacje działające bez zezwolenia nie korzystają z dodatkowych uprawnień, które organizacjom zbiorowego zarządzania nadaje ustawa.

Zarząd sprawowany przez organizacje z zasady jest sprawowany na podstawie umowy między twórcą a organizacją, ale częściowo wynika z mocy samej ustawy (np. art. 20 i 70 ust. 3 PAut).

Jak wspomniano, organizacje zbiorowego zarządzania pełnią istotną funkcję w sferze ochrony praw autorskich, także w dochodzeniu odpowiednich roszczeń przed sądami. W

związku z tym art. 105 PAut wprowadza domniemanie, że organizacja jest uprawniona do zarządzania i ochrony w odniesieniu do pól eksploatacji objętych zbiorowym zarządzaniem oraz że ma legitymację procesową w tym zakresie. Ponadto, w zakresie swojej działalności organizacja zbiorowego zarządzania może się domagać udzielenia informacji oraz udostępnienia dokumentów niezbędnych do określenia wysokości dochodzonych przez nią wynagrodzeń i opłat.

Działalność organizacji zbiorowego zarządzania budzi w praktyce wiele kontrowersji i postulowane są zasadnicze zmiany w tej dziedzinie (zob. Barta, Markiewicz „Prawo autorskie” 2008).

Szczególne problemy ochrony praw autorskich przed naruszeniami w Internecie

Swoistych problemów nie rodzi odpowiedzialność dostawców zawartości sieci (*content provider*), która to zawartość obejmuje zdigitalizowane chronione utwory. Odpowiadają oni zasadach ogólnych jako osoby korzystające z utworów, niewątpliwie wkraczające w sferę wyłącznych praw autorskich. Bardziej skomplikowana jest kwestia odpowiedzialności dostawców usług (*service provider*), w których przypadku można by ewentualnie mówić w określonych sytuacjach o pośrednim naruszeniu praw autorskich.

W świetle obowiązujących przepisów jest to fragment ogólnego zagadnienia odpowiedzialności dostawcy usług za zawartość przechowywanych i przekazywanych treści, obejmującego także problematykę treści naruszających m.in. chronione tajemnice, porządek publiczny, dobra osobiste, zakaz rozpowszechniania określonego rodzaju treści pornograficznych itd.

Kwestie te reguluje ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz. U. 144 z dnia 9 września 2002 r.), która określa:

- obowiązki usługodawcy związane ze świadczeniem usług drogą elektroniczną,
- zasady wyłączania odpowiedzialności usługodawcy z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną,
- zasady ochrony danych osobowych osób fizycznych korzystających z usług świadczonych drogą elektroniczną.

W odniesieniu do wyłączenia odpowiedzialności usługodawcy z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną art. 12 ustawy stanowi, że usługodawca, który świadczy usługi

drogą elektroniczną obejmujące transmisję w sieci telekomunikacyjnej danych przekazywanych przez odbiorcę usługi lub zapewnienie dostępu do sieci telekomunikacyjnej w rozumieniu ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, nie ponosi odpowiedzialności za treść tych danych, jeżeli:

- nie jest inicjatorem przekazu danych;
- nie wybiera odbiorcy przekazu danych;
- nie wybiera oraz nie modyfikuje informacji zawartych w przekazie.

Wyłączenie odpowiedzialności obejmuje także automatyczne i krótkotrwałe pośrednie przechowywanie transmitowanych danych, jeżeli działanie to ma wyłącznie na celu przeprowadzenie transmisji, a dane nie są przechowywane dłużej, niż jest to w zwykłych warunkach konieczne dla zrealizowania transmisji (tzw. przekaz prosty, *mere conduit*).

Ponadto, w myśl art. 13 ustawy nie ponosi odpowiedzialności za przechowywane dane dostawca wówczas, gdy transmitując dane oraz zapewniając automatyczne i krótkotrwałe pośrednie przechowywanie tych danych w celu przyspieszenia ponownego dostępu do nich na żądanie innego podmiotu (tzw. *caching*):

- nie modyfikuje danych,
- posługuje się uznanymi i stosowanymi zwykle w tego rodzaju działalności technikami informatycznymi określającymi parametry techniczne dostępu do danych i ich aktualizowania oraz
- nie zakłada posługiwania się technikami informatycznymi uznanymi i stosowanymi zwykle w tego rodzaju działalności w zakresie zbierania informacji o korzystaniu ze zgromadzonych danych.

Warunkiem uniknięcia odpowiedzialności za przechowywane dane w takim przypadku jest, poza zachowaniem wyżej wskazanych warunków, niezwłoczne usunięcie danych albo uniemożliwienie do nich dostępu w razie uzyskania wiadomości, że dane zostały usunięte z początkowego źródła transmisji lub dostęp do nich został uniemożliwiony, a także, gdy sąd lub inny właściwy organ nakazał usunięcie danych lub uniemożliwienie do nich dostępu.

Najwyższe wymagania stawia ustawa dostawcom oferującym tzw. *hosting* tj. usługę przechowywania danych (*host provider*). W myśl art. 14 ustawy nie ponosi odpowiedzialności za przechowywane dane dostawca, który udostępniając zasoby systemu teleinformatycznego w celu przechowywania danych przez usługobiorcę nie wie o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności, a w razie otrzymania

urzędowego zawiadomienia lub uzyskania wiarygodnej wiadomości o bezprawnym charakterze danych lub związanej z nimi działalności niezwłocznie uniemożliwi dostęp do tych danych.

W związku z powyższym usługodawca, który otrzymał urzędowe zawiadomienie o bezprawnym charakterze przechowywanych danych dostarczonych przez usługobiorcę i uniemożliwił dostęp do tych danych, nie ponosi odpowiedzialności względem tego usługobiorcy za szkodę powstałą w wyniku uniemożliwienia dostępu do tych danych.

Natomiast usługodawca, który uzyskał wiarygodną wiadomość o bezprawnym charakterze przechowywanych danych dostarczonych przez usługobiorcę i uniemożliwił dostęp do tych danych, nie odpowiada względem tego usługobiorcy za szkodę powstałą w wyniku uniemożliwienia dostępu do tych danych, jeżeli niezwłocznie zawiadomił usługobiorcę o zamiarze uniemożliwienia do nich dostępu.

Jak już wspomniano wcześniej, w myśl art. 15 ustawy podmiot, który świadczy usługi określone w art. 12-14, nie jest obowiązany do sprawdzania przekazywanych, przechowywanych lub udostępnianych przez niego danych, o których mowa w art. 12-14.

Z drugiej strony jeśli warunki art. 12-14 ustawy nie zostaną spełnione dostawca usług może ponosić odpowiedzialność za naruszenie pośrednie praw autorskich. Jednak w pewnych sytuacjach, ponieważ administracja treści sieci obejmuje z powodów technicznych zwielokrotnianie zdigitalizowanych utworów dostawca sieci może ponosić odpowiedzialność także za naruszenie bezpośrednie. W związku z tym ważną rolę pełni także art. 23¹ PAut, o którym mowa była już w poprzednim wykładzie. Ustanawia on nową postać dozwolonego użytku publicznego czasowego kopiowania utworów, gdy zwielokrotnienie nie posiada samodzielnego znaczenia gospodarczego, stanowi integralną i podstawową część procesu technologicznego oraz ma wyłącznie na celu m.in. umożliwienie albo przekazu w systemie teleinformatycznym między osobami trzecimi przez pośrednika, czyli dostawcę usług.